Φάκελος

Φάκελος

Του *Ν. Μουζέλη*

ΗΕΝΝΟΙΑ του λαϊκισμού, για ευνόητους λόγους, παίζει κεντρικό ρόλο στις διάφορες αναλύσεις γύρω από τη φύση και τη λειτουργία του μεταδικτατορικού πολιτικού συστήματος στη χώρα μας. Αξίζει λοιπόν τον κόπο να εξετάσουμε με προσοχή τις κύριες θεωρητικές διαμάχες γύρω απ' αυτόν τον εξαιρετικά προβληματικό όρο. Απ' αυτή τη σκοπιά το άρθρο αυτό δεν επικεντρώνεται σε μια εξέταση του ΠΑΣΟΚ και γενικά των λαϊκιστικών χαρακτηριστικών της μεταδικτατορικής ελληνικής κοινωνίας. Σκοπός του είναι μάλλον η θεωρητική διερεύνηση της έννοιας του λαϊκισμού και του τρόπου με τον οποίο η έννοια αυτή μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε καλύτερα μακροχρόνιες πολιτικοκοινωνικές εξελίξεις όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες ημι-περιφερειακές κοινωνίες που, όπως η χώρα μας, απέκτησαν σχετικά νωρίς (δηλ. στον 19ο αιώνα) κοινοβουλευτικούς θεσμούς διακυβέρνησης.

Στη σχετική φιλολογία συναντούμε τρεις κυρίως θέσεις για το θέμα του γενικού ορισμού και της θεωρίας του λαϊκισμού.

Η **πρώτη** θέση είναι τελείως αρνητική υποστηρίζοντας ότι ο λαϊκισμός αναφέρεται σε τόση μεγάλη ποικιλία φαινομένων (π.χ. στο Ρωσικό κίνημα των ναρότνικων, στα αγροτικά κινήματα της Β. Αμερικής προς τα τέλη του 19ου αιώνα, στα μεσοπολεμικά αγροτικά κόμματα της Ανατολικής και Νότιας Ευρώπης, στα τριτοκοσμικά λαϊκιστικά καθεστώτα, στις δυναπαρτικού τύπου δικτατορίες κι ούτω καθεξής) ώστε είναι αδύνατο να εντοπίσουμε τα κοινά εκείνα χαρακτηριστικά τους που θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε λαϊκιστικά και που θα μπορούσαν να δικαιώσουν την επιστημονική χρήση του όρου. Κατά συνέπεια, υποστηρίζει η σχολή αυτή, η λέξη λαϊκισμός θα 'πρεπε να απαλειφθεί απ' το λεξιλόγιο των κοινωνικών επιστημών.

Η **δεύτερη** θέση υιοθετεί έναν πολύ στενό ορισμό του λαϊκισμού περιορίζοντας το εύρος του σ' ένα από τα γενικά χαρακτηριστικά των λαϊκιστικών φαινομένων. Για παράδειγμα, υπήρξαν προσπάθειες ταύτισης του λαϊκισμού αποκλειστικά με κινήματα και ιδεολογίες αγροτικής προέλευσης, ή αντίθετα με πολυπαξιακά κινήματα στις πόλεις, του τύπου που συναντούμε στη Λατινική Αμερική.

Η **τρίτη** τελικά θέση αναφέρεται σε προσπάθειες κατασκευής ορισμών/θεωριών που να περικλείουν τα περισσότερα κινήματα που συμβατικά αποκαλούμε λαϊκιστικά. Ο Laclau **(Politics and ideology in marxist theory,** 1977) π.χ. υποστηρίζει ότι, όπως οι ταξικές διαιρέσεις και αντιμάσεις προκαλούν **ταξικές** «εγκλήσεις» (δηλαδή ιδεολογίες που εγκαλούν τον λαό σαν ταξικά υποκείμενα), στο πολιτικό επίπεδο η αντικειμενική διαίρεση μεταξύ λαού και συγκροτήματος εξουσίας προκαλεί **λαϊκές** εγκλήσεις. Για τον Laclau λαϊκισμός είναι η άρθρωση λαϊκών εγκλήσεων/ιδεολογιών αντιθετικών προς το συγκρότημα εξουσίας. Στην περίπτωση που η ανταγωνιστική αυτή άρθρωση των λαϊκών ιδεολογικών στοιχείων πραγματώνεται από τις εκμεταλλευόμενες τάξεις, τότε ο λαϊκισμός είναι αριστερού, προοδευτικού τύπου· ενώ στην περίπτωση που πραγματώνεται από περιθωριακές μερίδες των κυριάρχων τάξεων, στην προσπάθειά τους να επανασυγκροτήσουν το μπλοκ της εξουσίας προς όφελός τους, τότε ο λαϊκισμός είναι αντιδραστικός (π.χ. ο φασισμός).

ΠΙΟ ΠΡΟΣΦΑΤΑ η Margaret Canovan (**Populism,** 1981) επεσήμανε, κατά λιγότερο θεωρητικό τρόπο, επτά διαφορετικούς τύπους λαϊκισμού: τον επαναστατικό λαϊκισμό των διανοουμένων, τον λαϊκισμό των αγροτών, τον ριζοσπαστισμό των επιχειρηματιών - αγροτών (farmers), τη λαϊκιστική δικτατορία, τη λαϊκιστική δημοκρατία, τον αντιδραστικό λαϊκισμό και τον λαϊκισμό των πολιτικών. Όλες οι μορφές λαϊκισμού χωρίς εξαίρεση, γράφει η Canovan, συνεπάγονται κάποια μορφή έκκλησης προς τον λαό και όλες είναι αντι-ελιτίστικες με τη μια ή την άλλη έννοια! Παρά τη διαφορετική τους θεωρητική προσέγγιση στο πρόβλημα, και ο Laclau και η Canovan φαίνεται να συμφωνούν ως προς τα στοιχεία που συνιστούν τον πυρήνα του λαϊκισμού: την **έκκληση προς τον λαό** και **τον αντι-ελιτισμό.**

Η δυσκολία και με τους δύο αυτούς ορισμούς του λαϊκισμού έγκειται στο ότι είναι τόσο γενικοί ώστε να καλύπτουν σχεδόν κάθε σύγχρονο, ριζοσπαστικό πολιτικό κίνημα. Για παράδειγμα, η έκκληση προς τον λαό και ο αντι-ελιτίστικος προσανατολισμός συνιστούν τα κυριότερα στοιχεία των ιδεολογιών όλων των λενινιστικών -κομμουνιστικών κομμάτων που δεν βρίσκονται στην εξουσία και που με κανένα τρόπο δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως λαϊκιστικά κόμματα. Τα δύο αυτά χαρακτηριστικά τα συναντούμε επίσης στα ανερχόμενα δυτικο-ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά και σοσιαλ-δημοκρατικά κόμματα στα τέλη του περασμένου αιώνα και, σε ποιο αμβλυμένη μορφή, σε πολλά «φουσφετολογικά», πελατειακά κόμματα στην αντι-ολιγαρχική, μεταρρυθμιστική τους περίοδο. Σ' όλες αυτές τις περιπτώσεις διαπιστώνουμε σαφείς προσπάθειες έκκλησης προς τον λαό και κινητοποίησής του ενάντια σ' ένα πολιτικό, οικονομικό ή και πολιτιστικό κατεστημένο.

ΚΑΤΑ τη γνώμη μου η προσπάθεια εντοπισμού της αποφασιστικής διαφοράς μεταξύ λαϊκισμού και κομμάτων/κινημάτων του τύπου που ανέφερα πιο πάνω δεν μπορεί να περιοριστεί στο επίπεδο της **ιδεολογίας.** Θα πρέπει επίσης να πάρουμε υπόψη μας τις **οργανωτικές δομές τέτοιων κινημάτων και ιδιαίτερα τον τύπο της εξουσιαστικής σχέσης που υπάρχει μεταξύ αρχηγών, στελεχών και οπαδών.** Απ' αυτή τη σκοπιά, τα λαϊκιστικά κινήματα, στη λογικά καθαρή τους μορφή, εμφανίζουν μια άμεση και αδιαμεσολάβητη σχέση μεταξύ ηγεσίας και απλών μελών. Κι αυτή ακριβώς η σχέση, στο οργανωτικό επίπεδο, εξαθενίζει τα ενδιάμεσα επίπεδα εξουσίας. Αυτό δέβαια δεν σημαίνει ότι στα λαϊκιστικά κινήματα δεν υπάρχουν ενδιάμεσες οργανωτικές ή διοικητικές δομές. Σημαίνει απλώς ότι η νομιμοποίηση και η εξουσία των ενδιάμεσων διοικητικών στρωμάτων ή στελεχών δεν έχει τις ρίζες της ούτε σε μια αυτόνομη τοπική βάση (όπως στην περίπτωση του παραδοσιακά πελατειακού κόμματος) ούτε σε σχετικά αυτόνομες γραφειοκρατικές δομές που δεν μπορούν να παραγκωνιστούν εύκολα απ' τον πολιτικό ηγέτη (όπως σε πολλά δυτικοευρωπαϊκά κόμματα). Μ' άλλα λόγια, οργανωτικές δομές υπάρχουν στα λαϊκιστικά κινήματα, όπως υπάρχουν χαρισματικές προσωπικότητες στα μη λαϊκιστικά κόμματα. Η βασική διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι ο λαϊκιστής ηγέτης σε περίπτωση σύγκρουσης με τα οργανωτικά στελέχη του μπορεί εύκολα να τα παραγκωνίσει, πράγμα που δε μπορεί να κάνει ο μη λαϊκιστής ηγέτης, χαρισματικός ή μη.

Έτσι αν δούμε τον λαϊκισμό σαν ένα τρόπο πολιτικής ενεργοποίησης ή ένταξης των λαϊκών στρωμάτων στην πολιτική αρένα, αυτός ο τρόπος ένταξης είναι διαφορετικός και από τον **πελατειακό** τρόπο ένταξης (δηλαδή τον τρόπο που χαρακτηρίζει τα πιο παραδοσιακά κόμματα που βασίζονται σε ισχυρούς τοπικούς πάτρωνες με εκτεταμένες εκλογικές πελατείες), και από τον μη προσωποπαγή, πιο **γραφειοκρατικό** τρόπο ένταξης που βλέπουμε στα πολιτικά συστήματα της Δυτ. Ευρώπης.

Μετα-ολιγαρχική πολιτική

ΘΑ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΩ να συγκεκριμενοποιήσω τους παραπάνω τρεις τρόπους πολιτικής ένταξης παίρνοντας σαν παράδειγμα τον τρόπο μετάβασης από τον **ολιγαρχικό κοινοβουλευτισμό** (τον λεγόμενο παλαιοκομματισμό στην Ελλάδα) σ' ένα κοινοβουλευτικό σύστημα βασισμένο σ' ευρύτερη λαϊκή συμμετοχή. Ο ολιγαρχικός κοινοβουλευτισμός είναι ένα σύστημα κυριαρχίας όπου η **ενεργός** πολιτική αποτελεί μέλημα ενός μικρού αριθμού προνομιούχων οικογενειών που καταφέρνουν να διατηρήσουν ένα φιλελεύθερο, πλουραλιστικό και προσωπευτικό σύστημα (με τις συνήθεις ελευθερίες του λόγου, του συνεταιρίζεσθαι κ.λπ.), ενώ ταυτόχρονα επιτυγχάνουν τον αποκλεισμό της συντριπτικής πλειοψηφίας των λαϊκών τάξεων από την πολιτική αρένα. Οι τρόποι αποκλεισμού των λαϊκών τάξεων είναι είτε νομικοί (π.χ. η σύνδεση του εκλογικού δικαιώματος με την κατοχή ιδιοκτησίας ή το μορφωτικό επίπεδο) είτε εδράζονται στην ικανότητα των τοπικών προυχόντων να ελέγχουν τις ψήφους των κατώτερων τάξεων λίγο-πολύ αυτόματα με προσφυγή στην εκλογική νοθεία, τον άμεσο καταναγκασμό και σ' άλλες μορφές πολιτικής χειραγώγησης.

Ελεται ότι στα ολιγαρχικά κοινοβουλευτικά καθεστώτα οι πολιτικές δυνάμεις συνίστανται σε «πολιτικές λέσχες» (δηλ. σε χαλαρούς συνδέσμους προυχόντων) παρά σε καλά οργανωμένα κόμματα με μαζική υποστήριξη. Αυτός ο περιοριστικός τύπος κοινοβουλευτισμού ξεπεράστηκε στη μεν Δυτ. Ευρώπη στα μέσα/τέλη του 19ου αιώνα· ενώ σε πολλές βαλκανικές και λατινοαμερικανικές πολιτείες (στις οποίες για συντομία θα αναφέρομαι χρησιμοποιώντας τον όρο **κοινοβουλευτική ημιπεριφέρεια** ή **απλά ημι-περιφέρεια**) το ολιγαρχικό μονοπώλιο των προυχόντων σπάει στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα (στην Ελλάδα, όπως είναι γνωστό, αυτό έγινε με το πραξικόπημα του 1909 και την μετέπειτα άνοδο του Βενιζελισμού).

ΔΙΑΤΡΕΧΟΝΤΑΣ τον κίνδυνο της υπεργενίκευσης μπορούμε να υποστηριζουμε ότι σ' αρκετές κοινωνίες του καπιταλιστικού κέντρου η ανάπτυξη ισχυρών εργατικών σωματείων και πολιτικών κομμάτων της εργατικής τάξης (στα τέλη του 19ου αιώνα), σε συνδυασμό με άλλους ευνοϊκούς παράγοντες, είχε σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας ισχυρής και αυτόνομης κοινωνίας πολιτών (Civil society). Σε συνθήκες κοινοβουλευτικής διακυβέρνησης, η ισχυρή και αυτόνομη κοινωνία των πολιτών συνίσταται από διάφορες ομάδες συμφερόντων που εκπροσωπούν και τις ανώτερες και κατώτερες κοινωνικές τάξεις καθώς και μη ταξικά συμφέροντα. Τέτοιες ομάδες έχουν τη δυνατότητα να θέτουν σοβαρά όρια στις επεμβάσεις και χειραγωγήσεις του κράτους συμβάλλοντας έτσι στην εδραίωση της αρχής της υπεροχής της κοινωνίας πολιτών απέναντι σ' αυτούς που κατέχουν τα μέσα καταστολής και διοίκησης. Αναφορικά με τις ομάδες συμφερόντων που εκπροσωπούν την εργατική τάξη, μια τέτοια κατάσταση συνεπάγεται την ένταξή τους στη διερυνόμενη πολιτική αρένα μ' ένα λιγότερο κάθετο και περισσότερο **αυτόνομο** τρόπο.

Με τον όρο αυτονομία εννοώ εδώ και τη σχετική ανεξαρτησία των οργανώσεων των κατώτερων κοινωνικών τάξεων απέναντι στο κράτος και την ανεξαρτησία τους απέναντι σε ηγέτες που αποπειρώνται να υπονομεύσουν ή να παρακάμψουν τις οργανωτικές δομές σε μια προσπάθεια κινητοποίησης και καθοδήγησης των μαζών με δημοψηφιστικό, πατερναλιστικό τρόπο. Ελλείψει καλύτερου όρου θα μπορούσαμε ν' αποκαλέσουμε αυτόν τον πιο οριζόντιο τρόπο ένταξης των κατώτερων τάξεων στην πολιτική ως **ενσωματικό** (integrative) για να τον διακρίνουμε όσο γίνεται σαφέστερα, από τους πιο κάθετους τρόπους ένταξης, που άλλωστε είναι και πιο χαρακτηριστικά τυπικοί στις καπιταλιστικές χώρες της κοινοβουλευτικής ημιπεριφέρειας. Στις χώρες αυτές, για διάφορους λόγους που έχουν να κάνουν και με τη δομή του κράτους πριν από την ανεξαρτησία τους και με τον τρόπο εξέλιξης των κοινοβουλευτικών θεσμών και του διομηχανικού καπιταλισμού στη μετά την ανεξαρτησία περίοδο, δεν δημιουργήθηκε ποτέ μια ισχυρή κοινωνία πολιτών. Πράγματι η τάση του κράτους να εμποδίζει τον σχηματισμό αυτόνομων ομάδων συμφερόντων φαίνεται ν' αποτελεί συστατικό γνώρισμα του πολιτικού συστήματος στην ημιπεριφέρεια. Φυσικά η μορφή που παίρνει ο κρατικός αυταρχισμός αλλάζει ανάλογα με τις πολιτικές συγκυρίες και τους βασικούς δομικούς μετασχηματισμούς της κοινωνίας· (π.χ. ο κρατικός αυταρχισμός διαφέρει από την πριν και μετά την ανεξαρτησία περίοδο, ή από την ολιγαρχική στη μετα-ολιγαρχική περίοδο). Όμως σ' όλες τις περιπτώσεις βλέπουμε τη συστηματική εγθρότητα του κράτους απέναντι σε κοινωνικές δυνάμεις που προσπαθούν να σχετιστούν μαζί του από σχετικά αυτόνομη θέση. Έτσι, οι οργανώσεις των κατώτερων τάξεων στην ημιπεριφέρεια θραχυκυκλώνονται από ένα «υπερανατταγμένο» κράτος που σταθερά προσπαθεί να τους επιβάλει την κηδεμονία του ιδιαίτερα καθώς αυξάνονται ο αριθμός των μελών τους και οι οργανωτικοί τους πόροι.

Στις συνθήκες αυτές και μέσα στη διαδικασία διεύρυνσης της πολιτικής συμμετοχής στην κοινοβουλευτική ημι-περιφέρεια, θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως **συσσωματικό** (incorporative) τον τρόπο με τον οποίο οι κατώτερες τάξεις εντάσσονται στην πολιτική και τον τρόπο με τον οποίο οι οργανώσεις που τις αντιπροσωπεύουν σχετίζονται με το κράτος.

Λαϊκισμός και σύστημα πελατείας

ΑΣ ΣΤΡΕΨΟΥΜΕ τώρα την προσοχή μας σε δύο τρόπους συσσωμάτωσης που αποτελούν χαρακτηριστικά τυπικά γνωρίσματα της πολιτικής στην κοινοβουλευτική ημιπεριφέρεια: το σύστημα της πολιτικής πελατείας και τον λαϊκισμό.

Μια ασφαλής (από την άποψη της διατήρησης του status quo) λύση στα προβλήματα που δημιουργούνται από την πολιτική κινητοποίηση και τη διευρυμένη πολιτική συμμετοχή στους περιφερειακούς και ημι-περιφερειακούς σχηματισμούς, είναι η χρησιμοποίηση κάθετων δικτύων σχέσεων πάτρωνα - πελάτη για την ένταξη των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων στην πολιτική σε εθνικό επίπεδο. Πραγματικά, τα εκτεταμένα δίκτυα πολιτικής πελατείας, που τέμνουν και παρεμποδίζουν την οριζόντια οργάνωση των άμεσων παραγωγών σε ταξική βάση, αποτελούν τυπική μορφή οργάνωσης σε ολιγαρχικά κοινοβουλευτικά πολιτικά καθεστώτα.

Και αντίθετα μ' ό,τι πιστεύουν μερικοί πολιτικοί επιστήμονες ο «εκσυγχρονισμός» δεν εξαλείφει αναγκαστικά το σύστημα της πολιτικής πελατείας. Τα δίκτυα της πατρωνείας έχουν την τάση να διατηρούνται ακόμα και μετά την έκλειψη της ολιγαρχικής πολιτικής και την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού, φυσικά με διαφορετική και λιγότερο παραδοσιακή μορφή. Πολλές εμπειρικές μελέτες έχουν δείξει ότι η είσοδος των μεσαίων και κατώτερων τάξεων στην πολιτική μπορεί θαυμάσια να συμβάδίζει με τη διαιώνιση των κάθετων πελατειακών μορφών οργάνωσης στην περιφέρεια και ημιπεριφέρεια του καπιταλισμού.

ΕΝΑΣ άλλος τυπικός τρόπος πολιτικής ένταξης είναι ο λαϊκισμός. Στην κοινοβουλευτική ημι-περιφέρεια, λόγω των μεγάλων διαταραχών που δημιουργούνται από τη διαδικασία συσσώρευσης του κεφαλαίου και τη σχετικά απότομη είσοδο των μαζών στην πολιτική, τα δίκτυα της πολιτικής πελατείας συχνά δεν καταφέρνουν να εντάξουν τις νέες μάζες στις κάθετες δομές τους. Επειδή ακριβώς απουσιάζει η δυτικού τύπου κυριαρχία αυτόνομων οργανώσεων με ισχυρό θεσμικό υπόβαθρο και ικανότητες οριζόντιας ενσωμάτωσης, ο λαϊκισμός μπορεί να προσφέρει ένα άλλο πλαίσιο για την πολιτική ένταξη των κατώτερων τάξεων.

Ο λαϊκισμός είτε με τη μορφή ξεχωριστών οργανώσεων (π.χ. κόμματα), είτε με τη μορφή κινημάτων, συνεπάγεται πάντα έναν ιδιαίτερο τύπο πολιτικής κινητοποίησης των μαζών και συμμετοχής τους στην πολιτική: πρόκειται για έναν τύπο πολιτικής κινητοποίησης/ένταξης που αν και είναι κάθετος, εντοιτος διαφέρει χτυπητά από τον πελατειακό τύπο. Βέβαια αναφορικά με τη μετάβαση από την ολιγαρχική στη μαζική πολιτική στην ημι-περιφέρεια από το παραδοσιακό σ' ένα πιο «σύγχρονο» σύστημα πολιτικής πελατείας και η άνοδος των λαϊκιστικών κινημάτων μπορούν να θεωρηθούν ως δύο διαφορετικοί τρόποι υπονόμευσης της ολιγαρχικής πολιτικής και εδραίωσης λιγότερο περιοριστικών μορφών πολιτικής συμμετοχής. Πράγματι και στις δύο περιπτώσεις σπάει τελικά το πολιτικό μονοπώλιο ενός μικρού αριθμού πανίσχυρων οικογενειών και επιτυγχάνεται: η είσοδος νέων ανδρών στο παιχνίδι της εξουσίας, η μετάβαση από πολιτικές λέσχες προυχόντων σε πιο καλά οργανωμένα και συγκεντρωτικά κόμματα, η εφαρμογή σειράς μεταρρυθμίσεων στους τομείς της εργατικής νομοθεσίας, της παιδείας κ.λπ.

Οπως παρά τις ομοιότητες αυτές μεταξύ του πελατειακού μετασχηματισμού και της λαϊκιστικής κινητοποίησης ως μηχανισμών πολιτικής ένταξης, υπάρχουν βασικές διαφορές. Στην περίπτωση του συστήματος της πολιτικής πελατείας οι νέες πολιτικές ελίτ καταφέρνουν ν' απαλλαγούν από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της ολιγαρχίας ενεργοποιώντας, επεκτείνοντας και αναδιοργανώνοντας προς όφελός τους τα ήδη υπάρχοντα παραδοσιακά δίκτυα πατρωνείας. Μ' αυτή την έννοια στο οργανωτικό επίπεδο δεν υπάρχει ριζική απομάκρυνση από τον ολιγαρχικό τύπο πολιτικών σχέσεων. Από την άλλη μεριά στην περίπτωση του λαϊκισμού η νέα πολιτική ελίτ πετυχαίνει να εισέλθει στους διαδρόμους της εξουσίας και να εδραιώσει τη θέση της στη μετα-πολιγαρχική πολιτική αρένα μ' έναν τύπο κινητοποίησης που από **ιδεολογική** και **οργανωτική** άποψη αποτελεί μια πιο ριζοσπαστική ρήξη με την πολιτική του **Ancien Regime.**

Διαφορές στο επίπεδο της ιδεολογίας: Βενιζέλος και Σταμπολίσκι

ΑΝ ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΟΥΜΕ να διαφοροποιήσουμε τον λαϊκισμό από τον πελατειακό τρόπο ενσωμάτωσης χρησιμοποιώντας ιδεατούς τυπικούς όρους (ideal types), θλέπουμε αμέσως μια χτυπητή διαφορά στο επίπεδο της ιδεολογίας. Τα ιδεολογικά θέματα του λαϊκιστικού λόγου εστιάζονται πρωταρχικά στον ανταγωνισμό μεταξύ «λαού» και «κατεστημένου», φτωχών εναντίον πλουσίων και ούτω καθεξής, θέματα δηλαδή που κατά κανόνα διαδραματίζουν ελάσσονα ρόλο στις μη λαϊκιστικές ιδεολογίες (είτε επειδή δεν τίθεται σ' αυτά η έμφαση, είτε επειδή δεν είναι πλήρως συστηματοποιημένα ή ενσωματωμένα σε μια συνολική κοσμοθεωρία).

Στην Ελλάδα π.χ. το «εκσυγχρονιστικό» πρόγραμμα και η ιδεολογία του Βενιζέλου δεν διέφεραν και τόσο πολύ από τις ιδεολογίες της ολιγαρχικής περιόδου. Πράγματι, πολλοί έλληνες ιστορικοί ορθώς υποστηρίζουν ότι οι μεταρρυθμίσεις του Βενιζέλου δεν ήταν παρά συνέχεια ή αποκορύφωση των ιδεών και μεταρρυθμίσεων που είχε ήδη εγκαινιάσει ο Χαρίλαος Τρικούπης. Είναι αλήθεια δέβαια ότι ο Βενιζελισμός επέκρινε έντονα τη φαυλοκρατία και τον ηθικό εκφυλισμό του παλιού πολιτικού κατεστημένου (του παλαιοκομματισμού)· ότι ενθάρρυνε τον λαό να αποτινάξει τον ζυγό των **τζακιών** κι ότι επαγγέλθηκε μεγαλύτερη κοινωνική δικαιοσύνη. Όμως η έμφαση δόθηκε στον εκσυγχρονισμό και στο ηρωικό πανεθνικό όραμα του αλυτρωτισμού, της Μεγάλης Ιδέας παρά στις κοινωνικές ανισότητες και αδικίες.

Από την άλλη μεριά, ο **αγροτικός λαϊκισμός** του Σταμπολίσκι στη Βουλγαρία, που η ιδεολογία του στρεφόταν σφοδρά εναντίον του κατεστημένου, εναντίον της Δύσης κι εναντίον των πόλεων, αποτέλεσε σαφή ρήξη με τις ιδεολογίες που επικρατούσα στην ολιγαρχική περιόδο. Πρόσθετη απόδειξη αποτελεί η συνεπής εχθρότητα και αντίθεση του Σταμπολίσκι στον μιλιταρισμό και τον σωβινιστικό εθνικισμό του βασιλέα Φερδινάνδου και των πιο παραδοσιακών αστικών κομμάτων της Βουλγαρίας. Ο Σταμπολίσκι υποστήριξε με έμφαση ότι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης του λαού θα έπρεπε να προηγηθεί απέναντι στα φιλόδοξα σχέδια εθνικού μεγαλείου, έδειξε αποφασισμένος να διατηρήσει την αυτονομία και τη ζωτικότητα της κοινότητας των μικρών ιδιοκτητών ακόμα και σε βάρος μιας ταχύφυθμης εκδιομηχάνισης και προσπάθησε να χαράξει έναν «τρίτο δρόμο» ανάμεσα στον καπιταλισμό και τον κομμουνισμό, οικοδομώντας μια «πράσινη διεθνή». Μ' όλα αυτά έφερε στο επίκεντρο του ιδεολογικού του λόγου τα θέματα του «λαού» και του «αντι-ελιτισμού», ενσωματώνοντάς τα σε μια συνολική θεωρία για την κοινωνία με βάση την έγγειο ιδιοκτησία ως αρχή κοινωνικής οργάνωσης. Είναι λοιπόν εντελώς σαφείς οι ιδεολογικές διαφορές μεταξύ των λαϊκιστικών και των μη-λαϊκιστικών μεταρρυθμιστικών κομμάτων.

Οργανωτικές διαφορές

ΜΠΟΡΟΥΜΕ ΟΜΩΣ να επισημάνουμε και διαφορές στο επίπεδο των σχέσεων εξουσίας και στις συνακόλουθες οργανωτικές δομές. Στο οργανωτικό επίπεδο, σε συνθήκες εντατικής κινητοποίησης και σχετικά απότομης εισόδου των μαζών στην πολιτική, το βασικό πλαίσιο για τη λαϊκιστική πολιτική συσσωμάτωση παρέχεται από τη χαρισματική, δημοψηφιστική ηγεσία μάλλον παρά από πολύπλοκα δίκτυα πολιτικής πατρωνείας. Κατά κανόνα, οι λαϊκιστικοί ηγέτες διάκεινται εχθρικά απέναντι σε ισχυρά θεσμοποιημένα ενδιάμεσα οργανωτικά επίπεδα είτε πελατειακού είτε γραφειοκρατικού τύπου (όπως αυτά που συναντούμε στα δυτικο - ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα και εργατικά σωματεία).

Η έμφαση που δίνεται στο χάρισμα του αρχηγού, στην αναγκαιότητα άμεσης και αδιαμεσολάβητης σχέσης με τον «λαό του», καθώς και η σχετικά απότομη διαδικασία πολιτικής συσσωμάτωσης οδηγούν σε οργανωτικές μορφές που έχουν ρευστό και εύπλαστο χαρακτήρα.

Ακόμα και σε περιπτώσεις λαϊκιστικών κινημάτων με ισχυρές οργανώσεις βάσης, στον βαθμό που η αφοσίωση των μελών του κινήματος εστιάζεται στο πρόσωπο του αρχηγού, τα τοπικά και ενδιάμεσα στελέχη δεν έχουν καμιά δομική βάση για να εδραιώσουν κάποια σχετική πολιτική αυτονομία απέναντι στον αρχηγό. Ο λόγος είναι απλός: σε συντριπτικό βαθμό, η εξουσία και η νομιμοποίησή τους προέρχονται λιγότερο ή περισσότερο άμεσα από το προσωπικό χάρισμα του αρχηγού.

Το πιο σαφές και χτυπητό παράδειγμα υποβάθμισης των οργανωτικών αυτών διαμεσολαβήσεων και άμεσης σχέσης μεταξύ λαϊκιστικού ηγέτη και οπαδών του μας το δίνει η περίπτωση του Περόν της Αργεντινής. Πράγματι με την άνοδό του στην εξουσία ο Περόν κατάφερε να ποδηγετήσει το εργατικό κίνημα παρά το γεγονός ότι υπήρχαν εργατικά σωματεία (ελεγχόμενα από κομμουνιστές και σοσιαλιστές) που προσπάθησαν ν' αντιταχθούν στο περονιστικό κίνημα και να διατηρήσουν την αυτονομία τους. Όσοι από τους αρχηγούς των σωματείων αυτών προσπάθησαν στην αρχή ν' αντιταχθούν ανοιχτά στον Περον εκκαθαρίστηκαν ή τέθηκαν στο περιθώριο· εκείνοι δε που προσπάθησαν να ασκήσουν την επιρροή τους συγκαλυμμένα, συνειδητοποιώντας ότι η ισχύς του περονιστικού κινήματος ήταν αδύνατο να αντιστραφεί, σύντομα αναγκάστηκαν να παραδεχτούν ότι οι προσπάθειές τους να δημιουργήσουν σχετικά αυτόνομες οργανώσεις της εργατικής τάξης μέσα στον Περονισμό ήταν καταδικασμένες σε αποτυχία.

Η δημιουργία Εργατικού Κόμματος

ΠΙΟ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ, το 1945 πολλοί διστακτικοί συνδικαλιστές, εντυπωσιασμένοι από την υποστήριξη της εργατικής τάξης προς τον Περόν αποφάσισαν να βοηθήσουν στη δημιουργία του Εργατικού Κόμματος (Partido Laborista). Μ' αυτό τον τρόπο ήλπιζαν να επωφεληθούν από την κινητοποίηση των μαζών και να οικοδομήσουν μια ανεξάρτητη πολιτική οργάνωση. Το κόμμα που ιδρύθηκε έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην νίκη του Περόν στις εκλογές που έγιναν τον Φεβρουάριο του 1946. Στη συνέχεια όμως, όταν οι Περονιστές ίδρυσαν το Ενωτικό Κόμμα (Partido Unico) σε μια αποφασιστική προσπάθεια ν' αφομοιώσουν και να υποτάξουν το Εργατικό Κόμμα, ελάχιστοι από τους Εργατικούς κατάφεραν να προβάλουν αποτελεσματική αντίδραση. Παρά το γεγονός ότι τα στελέχη του Εργατικού Κόμματος αντιστάθηκαν στην απόφαση συγχώνευσης με το Ενωτικό Κόμμα, δεν πέτυχαν τίποτα. Ακόμα και οι πιο δημοφιλείς από τους μη Περονικούς συνδικαλιστές των εργατικών σωματείων δεν κατάφεραν να αποκτήσουν την υποστήριξη των εργατών. Οι εργαζόμενοι και ιδιαίτερα οι νέοι εσωτερικοί μετανάστες που συνέρρεαν στις πόλεις από την ύπαιθρο, είχαν μια άμεση σχέση με τον χαρισματικό ηγέτη. Ακριβώς, αυτός ο άμεσος δεσμός μεταξύ του Περόν και των εργατών ευνούησε την ισχύ και αυτονομία των οργανώσεων της εργατικής τάξης που υπήρχαν πριν από την εμφάνιση του Περονισμού.

Εάν λοιπόν αντιπαραθέσουμε τον «καθαρό» αυτό τύπο λαϊκιστικών σχέσεων κυριαρχίας με μια εξίσου ακραία περίπτωση συστήματος πολιτικής πελατείας, οι **οργανωτικές** διαφορές μεταξύ τους γίνονται εντελώς σαφείς. Είναι αρκετά γνωστή και διαπιστωμένη η περίπτωση των «εγκλωβισμένων ψηφοφόρων» στο σύστημα της πολιτικής πελατείας: περίπτωση όπου οι τοπικοί πελάτες προσδένονται προσωπικά στον τοπικό πάτρωνα σε τέτοιο βαθμό ώστε ο πάτρωνας μπορεί ακόμα και να μετατηθήσει σ' άλλο κόμμα χωρίς να χάσει την πολιτική του πελατεία. Παρά το γεγονός ότι αυτός ο τύπος ακραίου πολιτικού τοπικισμού χαρακτηρίζει γενικά το στάδιο της ολιγαρχικής πολιτικής, οι τοπικοί πάτρωνες κρατούν μεγάλο μέρος της αυτονομίας τους και μεγάλα περιθώρια ελιγμών ακόμα και στη μετα - ολιγαρχική περίοδο, περίοδο όπου επικρατούν πιο συγκεντροποιά, λιγότερο παραδοσιακά πελατειακά κόμματα.

Αυτό φαίνεται καθαρά αν κοιτάξουμε π.χ. τα αστικά κόμματα της μετα - ολιγαρχικής περιόδου στην Ελλάδα του μεσοπολέμου. Ιδιαίτερα, αναφορικά με το κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου, οι προσπάθειες που καταβλήθηκαν για την οικοδόμηση μιας πιο απρόσωπης και γραφειοκρατικής οργανωτικής δομής συνάντησαν συστηματικό μπούκοτάζ και σε εθνικό και σε τοπικό επίπεδο. Αξίζει να σταθούμε για λίγο στο σημείο αυτό γιατί δείχνει σαφώς τον διαφορετικό τύπο της σχέσης εξουσίας μεταξύ ηγετών και στελεχών στις περιπτώσεις του λαϊκισμού και του συστήματος της πολιτικής πελατείας.

ΑΠΟ ΤΗΝ αρχή της πολιτικής του καριέρας στην κυρίως Ελλάδα ο Βενιζέλος είχε τη φιλοδοξία να δημιουργήσει το πρώτο σύγχρονο αστικό μαζικό κόμμα στη χώρα. Η πρόθεσή του αυτή εκδηλώθηκε σαφώς στις εκλογές που έγιναν τον Νοέμβριο του 1910 όταν πολλοί φιλελεύθεροο υποψήφιοι προτάθηκαν από διάφορες ομάδες συμφερόντων, πράγμα ασυνήθιστο για τη μέχρι τότε ισχύουσα πελατειακή πρακτική ανάδειξης των υποψηφίων βουλευτών. Η στρατηγική αυτή του Βενιζέλου που θα μπορούσε δυνητικά να οδηγήσει σε μια κομματική οργάνωση βασισμένη σε οργανωμένα συλλογικά συμφέροντα, εγκαταλείφθηκε σύντομα και η ανάδειξη των υποψηφίων βουλευτών επανήλθε στο γνωστό πλαίσιο

→